

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. дн Пламена Георгиева Йовчева,
(професионално направление ш. 3.8 Икономика)

член на Научно жури, назначено със Заповед № 720 от 11.04.2023 год. на проф. д-р Борислав Юруков, Ректор на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

Рецензията е изготвена в съответствие със *Закона за развитие н академичния състав на РБ, Правилника за приложение на ЗРАСРБ и Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ “Н. Рилски”*- Благоевград.

на дисертационен труд на тема:

„РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ КАТО ФАКТОР ЗА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство (социално-културна сфера)“, професионално направление 3.8 Икономика

Автор: Виктория Антонова Тодорова

Научен ръководител: доц. д-р Донка Иванова

❖ Кратки биографични данни за дисертанта

Виктория Антонова Тодорова е възпитаник на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград в който се обучава и в трите образователни степени в България.

Докторантката е „Бакалавър“, по специалност „Стопанско управление“, професионално направление 3.7. Администрация и управление, след обучение в Стопанския факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“ (2015). Образователна степен „Магистър“ придобива в същия Факултет, след завършването на специалност „Финанси“, професионално направление 3.8. Икономика (2016).

От месец декември 2018 година е задочен докторант към катедра „Икономика“, в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, с научен ръководител доц. д-р Донка Иванова.

Освен успешно обучение в трите образователни степени, Виктория Тодорова има придобити и други умения:

- професионална квалификация „Учител по икономически дисциплини“;
- сертификата за завършен курс по английски език;
- сертификата за валутен касиер за касови и валутни операции;
- удостоверение за компютърна грамотност;

Трудовият стаж на дисертанта е своеобразно надграждане на солидното образование и придобитите допълнителни умения. Работата в частния и банковия сектор, както и в структурите на общинската власт, обогатяват експертизата и повишават когнитивните умения на Виктория Тодорова.

Участието в научни форуми на Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, както и в обучения, организирани от Националното Сдружение на общините в Република България, е научен и организационен опит, който позволява на докторантката да изведе своето изследване в оптимален обем и високо качество.

Съдържанието на настоящата рецензия е резултат от дисертационното изследване и представените от автора документи, във връзка с публичната защита.

❖ Представяне на дисертационния труд

⚡ Обща характеристика

Дисертационното изследване е авторски труд на Виктория Тодорова. Обемът и структурата на дисертацията са съотнесими към класическия формат за разработване на дисертационна теза: увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения. Съдържа 187 стандартни страници. Текстът е онагледен от 27 фигури и 6 графики, в 20 таблици са представени емпирични данни. Библиографията включва 167 литературни източника, половината от които са от чуждестранни автори. Анкетната карта от 18 въпроса, използвана в изследването, е посочена в приложение. Отделните части на дисертацията и тяхното съдържание са в хармонична връзка.

Оценките и констатациите при рецензирането на авторския труд на докторантката са съобразени с обстоятелството, че с публичната защита се цели присъждане на образователната и научна степен „доктор“, с което трябва да се докаже, че са придобити необходимите знания, умения за извеждане на самостоятелни и стойностни научни изследвания, както и за формулиране на, произхождащи от логиката на изследването, изводи и препоръки.

Представената от мен обща характеристика на дисертационния труд е в подкрепа на успешното изпълнение на тази задача.

✦ Актуалност на проблема

Представеното за рецензиране авторско изследване на Виктория Антонова Тодорова на тема: *„Разходите за здравеопазване като фактор за икономическия растеж“*, представлява задълбочено проучване в област, чиято актуалност е неоспорима. Детайлното познаване на тематичното поле, изследвано в дисертацията, е предпоставка за разкриване на потенциални синергийни ползи със социално-икономическа значимост на макро-, мезо- и микро равнище. *Това е блендът в дисертационната теза, чиято прецизност и сложност надхвърля изискуемите знания и умения от при обучението в ОНС „доктор“*. Притежаваното когнитивно знание от Виктория Тодорова и опитът на доц. Донка Иванова (като научен ръководител) извеждат изследването до качеството на социален модел, ориентиран в координатната система на макросоциалната трансформация и социалния вектор. Идентифицирането, проучването и анализирането на процесите при промяната в обществата предполагат наличие на сериозен теоретичен конструкт.

Необходимо е, освен актуалността на дисертационното изследване, да отчетем и неговата сложност, произтичаща от позиционирането на анализа в сфера извън материалното производство, но, същевременно със съществена значимост за стопанската среда на микро, мезо и макро равнище. Защото здравето, освен основно благо за индивида, е и своеобразно вложение в обществената тъкан и съществен фактор за икономическия растеж.

✦ Предмет, обект, цели, задачи, теза, методи и ограничения на изследването

Изхождайки от тематичната област на изследването и нейната актуалност, в съчетание с използването на принципа на системния подход, докторантката дефинира, че: *„Здравната система и свързаната с нея здравна реформа, са факторите, които стимулират усилията на институциите, гражданите и обществото за постигане не само на тази основно дефинирана цел на здравеопазването, но и на по-високо ниво на здраве, качество на живот, респективно икономическо благосъстояние“*.

Сложните по своя характер и динамика обекти и явления (каквото е и здравеопазването), с нееднозначно влияние върху социално-икономическата среда, в която функционира обществото, се изследват значително по-лесно, по оста „разходи-ползи“, в областта на материалното производство. Сложността се проявява, когато тази зависимост е в контекста на релацията „здраве-икономика“ – проблем, върху който, още в самото начало, докторантката ясно аргументира намеренията си.

- ✓ **Предметът** на изследването, разходите за здравеопазване и тяхното влияние върху икономическия растеж е „надграден“ в духа на потребностите на съвременното информационно общество.
- ✓ **Обектът** на изследването е системата на здравеопазване в България, прецизно позициониран от автора в пресечната на „социалната политика, социалната сигурност и икономиката“.

Логиката на целеполагането и формулирането на задачите на изследването са подчинени на ясно дефинирани предмет и обект на изследването, а именно:

- ✓ **Целта** на изследването е анализиране на разходите в здравеопазването, като конкретика и съчетаност, в контекста на въздействието им върху икономическия растеж.
- ✓ **Задачите** за реализирането ѝ са свързани с:
 - Контент – анализ на достъпни литературни източници, с научен и научно-приложен характер по разработваната проблематика;
 - Сравнителен анализ на разходите за здравеопазване в България и в страните от Европейския съюз,
 - Акцент върху добрите практики, които могат да бъдат полезни за българските условия и формулиране на изводи и препоръки за системата на българското здравеопазване.
- ✓ **Тезата** на дисертационния труд е, че „влиянието на публичните и на частните разходи за здравеопазване имат пряко въздействие върху стабилизиране системата на здравеопазването и, в резултат на успешното реализиране на нейните функции, осезаемо влияят върху икономическия растеж. Защото здравият човек е с по-жизнени социални

функции, икономически по-продуктивен и с по-силно изразено национално отговорно поведение“.

✓ **Методите и ограничителните условия** са фокусирани върху обективизиране на изводите от изследването.

Напълно в духа на научната етика, докторантката не претендира за максимална представителност и изчерпателност при проведеното *самостоятелно анкетно проучване*. Но, същевременно, информира аудиторията, интересуваща се от *емпирично проучване*, за възможностите при използването на програмния продукт E Views (студентска версия). Същевременно се демонстрира възможността за съчетаване на анкетните методи с Кривата на Престън (*Samuel H. Preston*), за доказване на причинно-следствената връзка между здравето и икономическия растеж, и на зависимостта между тези две променливи. Въпреки, уточненията на авторката, че интерпретирането на посочената по-горе зависимост, чрез Кривата на Престън, притежава известна условност в съвършенството и в научната си обосновааност, особено в условията на информационен дефицит (с. 21-22), **принос на докторантката е, че прави успешен опит, да се апробират възможностите на този изследователски подход и в условията на България.**

✦ **Структура на дисертацията**

В **първа глава**, посветена на здравните разходи като държавна политика, Виктория Тодорова умело представя учения и автори, представители на теоретични школи от консервативния и либералния спектър. Здравеопазването, предвид обществената значимост и уязвимост, е позиционирано между социална политика и социална сигурност. Позволявам си да поощря докторантката, в бъдещите се творчески търсения да развие аналогията с Пирамидата на Маслоу, която е неизбежна при прочита на теоретичната платформа на изследването. Сигурността, чийто елемент е и здравето, е втората от петте човешки потребности, след базовата потребност от удовлетворяване на физиологичните нужди на индивида. Век след фон Щайн, научната общност надгражда изследванията за съотносимостта между икономическия и социалния статус на индивида и значимостта за удовлетворяване на потребностите за индивида.

Аналитичността на **втора глава** се фокусира около вложенията/разходите за здравеопазване. Авторът доказва логично-следствената съотносимост на здраве-

производителност; здраве-икономически растеж; здравеопазване и икономически растеж и различия в отделните държави в зависимост от направените вложения; открояването на частни и държавни разходи в конюнктурата на пазарната среда и необходимостта от обезпечаване на системата на здравеопазването.

С надеждния методичен инструментариум и изследователския подход при използване на емпириката Виктория Тодорова осветява и доказва позитивната връзка м/у здраве и икономически растеж.

Третата глава на дисертацията е посветена на практико-приложните механизми за изследване на връзката между разходите в здравеопазването и икономическия растеж. В резултата от апробираните методологично-методични решения и старателно избран инструментален апарат, независимо от редица проблемни области от обективен характер, авторът успява да осигури надеждна информация за да докаже своята теза. В тази връзка висока оценка заслужава проведеното анкетно проучване и търсената обратна връзка от реципиентите на здравни грижи, както и идентифициране на възприятията на представителите на различни групи от населението относно „статута и статуса“ на здравеопазването.

❖ **Приноси на дисертационното изследване:**

1. Аналитичните разсъждения – в текстово и метрично отношение, са подчинени на научната логика, адаптирана към изследваната проблематика и обогатяват значително информационната банка за сектор „Здравеопазване“;
2. Демонстрира се **завидно изследователско умение при емпиричното проучване и използването на програмния продукт E Views** за провеждане на анкетно допитване, свързано с обществените нагласи, свързани с разходите в здравеопазването;
3. Респективно, за формирането на научно-аргументирана представа, от по-висш ранг, за причинно – следствената връзка между разходите в здравеопазването, продължителността на живота и икономическия растеж, **се демонстрират в реална среда (за пръв път в условията на България)** възможностите за съчетаване на експертните методи с философията на Кривата на Пристъп –

принос, не само с теоретическа, но и практическа насоченост, който трябва, не само, да се оцени по достойнство, но и да се доразвие, да получи по-широка популярност, защото представлява работещ модел, който би имал принос за усъвършенстване на управленските процеси в сектора на здравеопазването като елемент на социалната политика.

❖ *Оценка на автореферата и публикациите по дисертацията*

Авторефератът е изготвен, съобразно методическите изисквания и представлява синтез на дисертационния труд в обем от 47 стандартни страници.

Докторантката е представила за рецензиране 7 (седем) броя публикации по дисертационния труд. Те са в унисон с дисертационното изследване, поради което може да твърди, че се определи като достатъчно апробирана в националната изследователска и практическа среда. Три от статиите са публикувани на английски език.

❖ *Препоръки и въпроси*

- *Предвид уменията на докторанта да поставя и разрешава изследователски въпроси, бъдещ авторски интерес би разширил и задълбочил изследванията от настоящото дисертационно изследване по оста индивид-общност.* Още повече, че динамично променящата се социално-икономическа конюнктура е предпоставка и творческо предизвикателство за проучване на редица новозараждащи се процеси, своевременното обяснение на които е повече от наложително.
- *Настойчиво препоръчвам* да се публикува изследването, за да може да стигне до заинтересованите лица, до националната изследователска колегия, да провокира последващ научен интерес.
- Считаю, че Виктория Тодорова е изграден изследовател и би било добре да бъде включена *при извеждане на учебни курсове по икономика и финанси в здравеопазването, както и по социална политика в здравеопазването*, включени в учебните планове на специалността „Икономика на публичната сфера“ в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

Към докторантката отправям въпрос, който е провокиран от участието ми в емпирично социологическо изследване, представително за пълнолетните жители на селата

от Благоевградски регион, свързано с екологосъобразния начин на живот. Впечатлена съм от изключително високата екологична култура и мотивация на хората от региона. И бих искала, нейното мнение (като местен човек и като изследовател на факторите, свързани със здравето), за следното: *какво влияние би имала политиката на екологизацията върху здравните разходи на обществото и здравния статус на индивида в бъдеще?*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представен е за рецензиране един напълно завършен научен труд.

На основание посоченото от мен, относно изследователските умения на докторантката, актуалността и практическата насоченост на дисертационното изследване, полезността, за здравната политиката и за управлението на сектора, както на формираните изводи (по глави от дисертацията и в заключение) така и на предложенията, предлагам на уважаемите членове на научното жури, да присъдят образователната и научна степен „доктор“ на Виктория Антонова Тодорова.

Това мнение, удостоверявам с подписа си и аз.

11.05.2023 година

проф. дн Пламена Йовчевска

REVIEW

by Prof. Plamena Yovchevska, Doctor of Science

Institute of Agrarian Economics - Sofia,

Agricultural Academy

Professional Field 3.8 Economics

member of the Scientific Jury, appointed by Order No. 720 of 11.04.2023 of Prof. Dr. Borislav Yurukov, Rector of the South-West University "Neofit Rilski" - Blagoevgrad about a dissertation work for the award of an educational and scientific degree "doctor" in the scientific specialty "Organization and management outside the sphere of material production (social and cultural sphere)", Professional Field 3.8 Economics

Topic of the dissertation paper:

“HEALTHCARE EXPENDITURES AS A FACTOR FOR ECONOMIC GROWTH”

with author VICTORIA ANTONOVA TODOROVA

and director of studies Assoc. Prof. Dr. DONKA IVANOVA

The review was prepared in accordance with the Law on the Development of the Academic Staff of the Republic of Bulgaria, the Regulations for the Application of the LDASRB and the Internal Rules for the Development of the Academic Staff at the South-West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad.

Brief presentation of the doctoral student

Victoria Antonova Todorova is a graduate of South-West University "Neofit Rilski" - Blagoevgrad, where she studied at all three levels of the higher education system in Bulgaria. The dissertation candidate obtained a Bachelor's degree during studies in the "Business Management" specialty, professional direction 3.7. Administration and Management at the Department of Management and Marketing in 2015. A Master's degree diploma is obtained after completing the "Finance" specialty, professional direction 3.8. Economics in the Department of Finance and Accountability in 2016. Since December 2018, he has been a part-time doctoral student at the Department of Economics at the University's Faculty of Economics.

In addition to successful studies in all three levels of the higher education system in Bulgaria, Viktoria Todorova has also acquired other skills. Proof of this is her professional qualification

Teacher of Economics, the certificate of completion of a course in English, the certificate of foreign exchange teller for cash and foreign exchange operations, as well as the certificate of computer literacy, issued by the Secondary School "St. St. Cyril and Methodius" in the town of Simitli.

The doctoral student's work experience is a kind of upgrade of the solid education and acquired additional skills. The work in the private and banking sectors, in the structures of the municipal authority, enriched the expertise and increased the cognitive skills of Victoria Todorova. The participation in scientific forums of the Faculty of Economics of SWU, as well as in trainings organized by the National Association of Municipalities in the Republic of Bulgaria, is a scientific and organizational experience that allows the author to carry out the dissertation research in an optimal volume and high quality.

I do not know Victoria Todorova and I have no personal impressions of the doctoral student. The content of this review is the result of the dissertation research and the documents presented by the author in connection with public defense of a dissertation work.

Presentation of the dissertation

General characterization

The dissertation study is the author's work of Victoria Todorova. The volume and structure of the dissertation correspond to the classic format for developing a dissertation thesis: introduction, three chapters, conclusion, references and appendices. Contains 187 standard pages. The text is illustrated by 27 figures and 6 graphs, empirical data are presented in 20 tables. The bibliography includes 167 literary sources, half of which are from foreign authors. The survey card used in the study is listed in an appendix. The evaluations and findings during the review of the author's work of the dissertation are in accordance with the fact that the public defense is aimed at awarding the educational and scientific degree "doctor". It is necessary for the candidate to prove that in the process of his studies she has acquired the necessary knowledge, skills and qualities to carry out independent scientific research. The general characterization of the dissertation work is in confirmation of the successful completion of this task.

Timeliness of the problem

The author's research submitted for review by Viktoria Antonova Todorova on the topic: "Health care expenditures as a factor for economic growth", is an in-depth study in an area whose relevance is undeniable. The detailed knowledge of the thematic field investigated in the dissertation is a

prerequisite for revealing potential synergistic benefits with socio-economic significance at the macro, meso and micro level. This is the focus in the dissertation thesis, the precision and complexity of which exceeds the required knowledge and skills of the doctoral student. The cognitive knowledge possessed by Viktoria Todorova and the experience of Assoc. Prof. Donka Ivanova as a director of studies bring the research to the quality of a social model, oriented in the coordinate system of the macrosocial transformation and the social vector. The identification, study and analysis of the processes of change in the social model of society presuppose the presence of a serious theoretical construct. Complex in nature and dynamic phenomena, with an ambiguous influence on the socio-economic environment in which society functions, could be studied along the cost-benefit axis in the field of material production. It is necessary, in addition to the relevance of the dissertation research, to take into account its complexity, resulting from the positioning of the analysis in a sphere outside of material production, but at the same time with significance for the economic environment at the micro, meso and macro level.

Aim, tasks, thesis

The doctoral student, starting from the thematic area of the research and its relevance, using the principle of the system approach, defines that: "The health system and the related health reform are the factors that stimulate the efforts of institutions, citizens and society to achieve not only this primarily a defined goal of health care, but also at a higher level of health, quality of life, respectively economic well-being". Even when presenting her intentions in the research, Viktoria Todorova defined the complexity of the health-economy relationship. The subject of the study, health care expenditures and their impact on economic growth, has been "upgraded" in the spirit of the needs of the modern information society. The object of the study is the health care system in Bulgaria, precisely positioned by the author "at the intersection of social policy, social security and the economy". Admittedly, the objectives and tasks of the study are skillfully formulated.

The aim of the study is to analyze health care expenditures, as specifics and aggregates, in the context of their impact on economic growth.

The tasks for its implementation are related to:

- Content - analysis of available literary sources, of a scientific and scientific-applied nature on the issues being developed;
- Comparative analysis of health care expenditures in Bulgaria and in the countries of the European Union;

- Emphasis on good practices that can be useful for the Bulgarian conditions and formulation of conclusions and recommendations for the Bulgarian health care system.

The thesis of the dissertation is that "the influence of public and private health care expenditures have a direct impact on the stabilization of the health care system and, as a result of the successful implementation of its functions, have a tangible impact on economic growth. Because a healthy person has more vital social functions, is more productive and has more national responsible behavior". The methods and constraints are focused on objectifying the findings of the study. The doctoral student, completely in the spirit of scientific ethics, does not claim maximum representativeness and comprehensiveness in the self-administered survey, but at the same time the author share with the research community about an empirical study, through the program product E Views (student version), with the help of which it was proved the causal relationship between health and economic growth, based on the Preston Curve and proving the dependence between these two variables (so far no such study has been done in Bulgaria). The methods of interpreting the Preston Curve have some convention and it is possible that it is not completely perfect and scientifically based. p. 21-22.

Dissertation structure

In the first chapter, dedicated to health spending as a state policy, Victoria Todorova skillfully presents scientists and authors, representatives of theoretical schools from the conservative and liberal spectrum. Health care, given its public importance and vulnerability, is positioned between social policy and social security. I allow myself to encourage the doctoral student in her future creative pursuits to develop the analogy with Maslow's Pyramid, which is inevitable when considering the theoretical platform of the study. Security, of which health is an element, is the second of the five human needs, after the basic need to satisfy the physiological necessities of the individual. A century after von Stein, the scientific community built on research on the correlation between an individual's economic and social status and the importance of satisfying needs for the individual. Given the doctoral student's skills in posing and resolving research questions, a future author's interest would extend and deepen research from the current dissertation research on the individual-community axis. The dynamically changing socio-economic situation is a prerequisite and a creative challenge for the study of a number of emerging processes.

The analytics of the second chapter focus around health care inputs/expenditures. The author proves the logical-consequential relationship between health and productivity; health-economic

growth; health care and economic growth and country differences depending on the investments made; the highlighting of private and state expenditures in the context of the market environment and the need to secure the health care system. With the reliable methodological toolkit and the research approach using empiricism, Victoria Todorova illuminates and proves the positive relationship between health and economic growth.

The third chapter of the dissertation is devoted to practical-applied mechanisms for researching the relationship between health care expenditures and economic growth. As a result of the proven methodological-methodical solutions and carefully selected instrumental apparatus, regardless of a number of problem areas of an objective nature, the author managed to provide reliable information to prove her thesis. In this regard, the survey conducted and the feedback sought from the recipients of health care, as well as the identification of the perceptions of representatives of various population groups regarding the "statute and status" of health care, deserve high praise.

Viktoria Todorova demonstrated enviable research skills in empirical research and the use of the E Views software product to establish the causal relationship between health and economic growth. The Preston curve demonstrates the interdependence between these two variables. This is an innovative research solution for Bulgaria and is an author's contribution that should be appreciated on its merits. The dissertation student creates a working model with the help of the Preston Curve, using the variables public spending, GDP and life expectancy, and hypothetically proves the relationship: health - economic growth.

Dissertation Research Contributions

1. Analytical reasoning - in terms of text and metrics, are subject to scientific logic, adapted to the researched issues and significantly enrich the information bank for the "Healthcare" sector;
2. Demonstrates enviable research skills in empirical research and the use of the E Views software product to conduct a survey related to public attitudes related to health care expenditures;
3. Respectively, for the formation of a scientifically-argued idea, of a higher rank, about the cause-and-effect relationship between health care expenditures, life expectancy and economic growth, the possibilities are demonstrated in a real environment (for the first time in the conditions of Bulgaria) to combine expert methods with the Preston Curve philosophy - a contribution, not only with a theoretical, but also a practical orientation, which should be evaluated for its merit and also further developed to gain wider popularity, because it represents a working model that would

contribute to the improvement of managerial processes in the healthcare sector as an element of social policy.

Evaluation of the abstract and the dissertation publications

The abstract is prepared based on the requirements and is a synthesis of the dissertation work in a volume of 47 standard pages. The doctoral student submitted 7 publications on the dissertation for review. They include significant results of the dissertation and it can be defined as sufficiently approved in the Bulgarian and international research community. Three of the articles are published in English.

Recommendations and questions

I make a strong recommendation to the author of the dissertation to publish the research so that it can reach the interested parties, the national research board, and provoke further scientific interest. I believe that Viktoria Todorova is a well-rounded researcher and it might be as well to join in conducting courses on economics and finance in health care and social policy in health care, included in the curricula of the specialty "Economics of the public sphere" in the Faculty of Economics of SWU - Blagoevgrad.

I have a question, what impact would the greening policy have on the health care expenditures of the society and the health status of the individual in the future? I am a participant in an empirical sociological research, representative for the adult inhabitants of the villages of the Blagoevgrad region, who have an extremely high ecological culture and motivation for an ecological lifestyle. I challenge you to answer as a researcher and a resident of the region.

Conclusion:

A fully completed scientific paper is submitted for review.

On the basis of what I have indicated, regarding the research skills of the doctoral student, the relevance and practical orientation of the dissertation research, the usefulness, for health policy and for the management of the sector, both of the conclusions formed (by chapters of the dissertation and in the conclusion) and the proposals, I offer to the respected members of the scientific jury, to award the educational and scientific degree "Doctor" to Victoria Antonova Todorova.

This opinion, I certify with my signature!

Sofia, 11th May 2023

Prof. DSc Plamena Yovchevska